

OFICIALIAI NEAPSKAITYTOS EKONOMIKOS MASTAS

Grażina Startienė¹, Karolis Trimonis²

Kauno technologijos universitetas, Lietuva, ¹grazina.startiene@ktu.lt, ²k.trimonis@gmail.com

Anotacija

Šiame straipsnyje analizuojama daugelio autorių mokslinėje literatūroje pateikiama oficialiai neapskaitytos ekonomikos samprata, šešėlinės ekonomikos mastas ir jo matavimo metodai. Pirmoje straipsnio dalyje analizuojami įvairių mokslininkų pateikti oficialiai neapskaitytos ekonomikos apibrėžimai bei mokesčių įtaka oficialiai neapskaitytos ekonomikos dydžiui; antroje straipsnio dalyje pateikiami suklasifikuoti oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto matavimo metodai; trečiojoje straipsnio dalyje pateikiamas mokslininkų apskaičiuotas oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas įvairiose šalyse.

Mokslinė problema – oficialiai neapskaitytos ekonomikos stebėjimo laikotarpiu pasaulyje buvo atlikta nemažai tyrimų ir parašyta darbų, bet labai nedaug padaryta plėtojant metodologiją, skirtą apibrėžti ir sistemiskai įvertinti oficialiai neapskaitytą ekonomiką.

Straipsnio tikslas – apibrėžti oficialiai neapskaitytą ekonomiką ir pateikti jos masto matavimo metodus; susisteminti įvairių autorių atliktus skaičiavimus, pateikti oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą pasaulyje.

Straipsnio objektas – oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas pasaulyje ir jo matavimo metodai.

Tyrimo metodika: mokslinės literatūros lyginamoji ir sisteminė analizė.

Raktiniai žodžiai: oficialiai neapskaityta ekonomika, šešėlinė ekonomika, oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas.

Įvadas

Oficialiai neapskaityta ekonomika egzistuoja visose šalyse ir priklausomai nuo savo dydžio vienaip ar kitaip įtakoja šalies ekonominę vystymąsi, socialinę žmonių gerovę bei šalies politiką. Esant dideliame oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastui šalyje įstatyminė ir mokestinė bazės negali būti efektyvios. Mokesčių našta yra didinama oficialiai apskaitomai ekonomikai, tuo tarpu oficialiai neapskaitytos ekonomikos dalyviai išvengia mokesčių, taip skurdindami šalies biudžetą. Oficialiai neapskaityta gamyba, pajamos ir išlaidos neleidžia tiksliai įvertinti šalies ekonomikos būklės ir formuoti racionalią ekonomikos vystymo ir reguliavimo politiką. Tokia ekonomika iškreipia oficialiąją statistiką, todėl ja besiremianti politika gali tapti nepatikima ar tiesiog neracionali. Visa tai stabdo ekonomikos augimą, todėl beveik visos šalys stengiasi riboti oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą.

Šio straipsnio tikslas – apibrėžti oficialiai neapskaitytą ekonomiką ir pateikti jos masto matavimo metodus; susisteminti įvairių autorių atliktus skaičiavimus, pateikti oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą pasaulyje.

Straipsnio objektas – oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas pasaulyje ir jo matavimo metodai.

Tyrimo metodika: mokslinės literatūros lyginamoji ir sisteminė analizė.

Eilė autorių, tokių kaip E. L. Feige (1994), F. Schneider (2007), B. S. Frey bei W. W. Pommerehne (1984), P. Smith (1994), N. Brooks (2001), O. Lippert (1997), M. Walker (1997), F. A. Cowell (1990), D. Enste (2002), H. Jae (2007), M. T. SeEVERS (2007), J. B. Gassenheimer (2007) pastaruosius tris dešimtmečius analizuoja neapskaitytą ekonomiką ir iš jos kylančias problemas. Šiuo straipsniu siekiame apibendrinti ir susisteminti jų pateiktas nuomones bei atliktus skaičiavimus, taip pat nusakyti neapskaitytos ekonomikos svarbą šalies ekonomikai.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos samprata

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos samprata nėra vieninga: literatūroje naudojami ekonominiai, juridiniai, sociologiniai ir kiti oficialiai neapskaitytos ekonomikos apibrėžimo kriterijai. Iš gausios apibrėžimų, sąvokų ir vertinimų grupės galima išskirti dvi labiausiai paplitusias sąvokas, – tai oficialiai neapskaityta ekonomika (angl. *Non-observed economy*) arba šešėlinė ekonomika (angl. *Shadow economy*).

E. L. Feige (1989, 1994), F. Schneider (1994, 2003, 2005), B. S. Frey (1984) bei W. W. Pommerehne (1984) apibendrintai teigia, kad oficialiai neapskaityta ekonomika – tai visos esamu momentu neapskaitytos ekonominės veiklos, kurios laikinai neįtrauktos į šalies bendrąjį nacionalinį produktą.

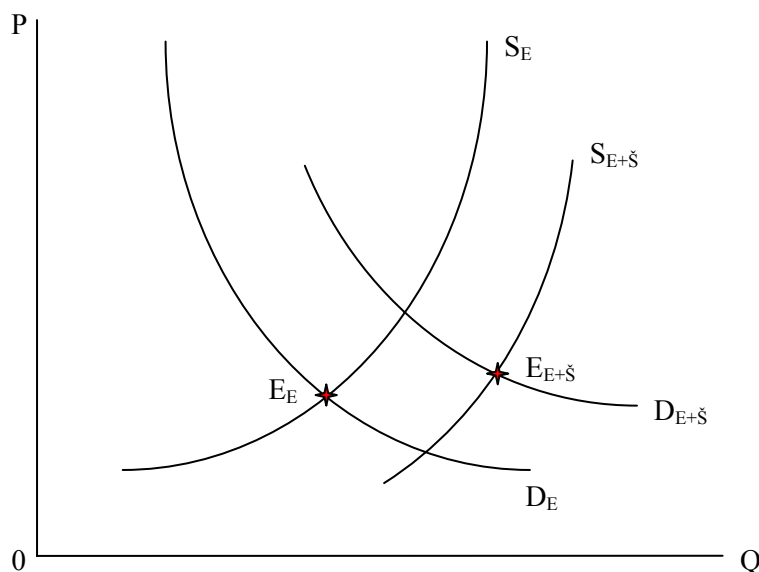
P. Smith (1994) oficialiai neapskaitytą ekonomiką apibūdina kaip legalių ar nelegalių rinkoje pateiktų prekių bei paslaugų kiekį, kuris yra neužregistruojamas oficialiai apskaitomame bendrajame vidaus produkte.

N. Brooks (2001) oficialiai neapskaitytą ekonomiką apibrėžia taip: ekonominės veiklos vertė, kuri būtų apmokestinama, jei būtų deklaruojama mokesčių institucijoms.

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (OECD, Measuring the Non-Observed Economy, 2002), kurios atliekami tyrimai apima per 100 šalių, oficialiai neapskaitytą ekonomiką traktuoja taip: tai veiklos, kurios turėtų būti įtrauktos į bendrąjį vidaus produktą, tačiau jų neapima statistinės apžvalgos ir jos nėra įtraukiamos į nacionalinių sąskaitų sistemą.

Galime teigti, kad visi pateikti oficialiai neapskaitytos ekonomikos (ONE) apibrėžimai akcentuoja tą patį oficialiai neapskaitytos ekonomikos požymį: sukurtos, bet oficialiai neapskaitytos vertybės. Vadinasi, ONE galime priskirti bet kokį ekonominį aktyvumą, kuris didina bendrą šalyje kuriamo produkto vertę, bet nėra įtrauktas į nacionalines sąskaitas ir neparodomas apskaičiuojant bendrąjį vidaus produktą.

Mūsų nuomone, oficialiai neapskaityta ekonomika – tai antrinė šalies rinka, kurioje vykstantys prekybiniai sandoriai arba būtų įmanomi oficialiai apskaitomoje ekonomikoje, tačiau būtų apmokestinami, arba dėl įstatymų suvaržymo būtų išvis neįmanomi.



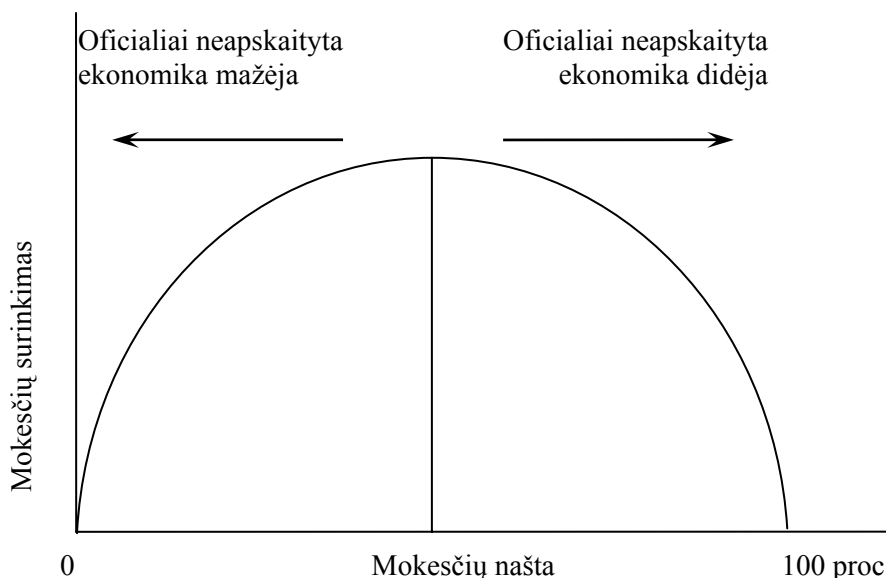
1 pav. Oficialiai apskaitytos ir neapskaitytos ekonomikos pusiausvyros susiformavimas

Oficialiai neapskaityta ekonomika išplečia rinką. Kaip matyti pirmame paveiksle, nusistovėjusi oficialiai apskaitomos rinkos ekonomikos pusiausvyra yra E_E , tačiau šalia jos egzistuoja ir oficialiai neapskaityta ekonomika, kurioje pardavėjai gali pasiūlyti prekes pigiau ($S_{\text{š}}$) nei oficialiai apskaitomoje ekonomikoje. Taip yra dėl to, kad tokie pardavėjai stengiasi išvengti mokesčių (pridėtinės vertės mokesčio, akcizo, pelno mokesčio, socialinio sveikatos draudimo mokesčio ir t.t.). Oficialiai apskaitomos ekonomikos pirkėjų paklausa (D_E) taip pat išsiplečia, nes ją padidina pirkėjų, gaunančių pajamas šešėlinėje ekonomikoje ir taip siekiančių išvengti mokesčių valstybei (socialinio draudimo mokestis, fizinių asmenų pajamų mokestis ir kt) paklausa ($D_{\text{š}}$).

F. Schneider ir D. H. Enste (2002) savo darbe „Hiding in the Shadow The Growth of the Underground Economy“ teigia, kad konkurencijos įtaka šešėlinėje ekonomikoje yra nuožmesnė nei oficialiai apskaitomoje ekonomikoje, dėl to ONE rinka yra efektyvesnė. Šešėlinės ekonomikos augimas skatina bendrųjų pajamų augimą. Vokietijoje bei Austrijoje atliktos empirinės studijos parodė, kad net du trečdaliai šešėlyje gautų pinigų yra tuoj pat išleidžiami oficialioje rinkoje. Dar vienas įdomus faktas, kurį atskleidė atliktos studijos, yra tai, kad du trečdaliai šešėlyje sukurtos produkcijos oficialiai apskaitytoje ekonomikoje nebūtų išvis pagaminta.

Tačiau būtina pažymėti ir tai, kad oficialiai neapskaityta ekonomika sukelia tikrai daug neigiamų pasekmių įvairiose gyvenimo srityse. Juk oficialiai neapskaityta ekonomika veikia ne tik vyriausybę, bet ir visuomenę. Vyraujant oficialiai neapskaitytai ekonomikai, dalis žmonių turi mokėti mokesčius už kitus, nes tie, kurie laikosi įstatymų tvarkos, moka didesnius mokesčius nei turėtų mokėti. Taip kompensuojamas biudžeto deficitas. Taip pat žmonės, dirbantys šešėlinėje ekonomikoje, netenka ir socialinių garantijų, nes jie nedeklaruoja savo pajamų, neskaičiuojamos socialinio draudimo įmokos.

Galima teigti, kad didžiausią įtaką šešėlinės ekonomikos mastui turi mokesčių dydis. Amerikos ekonomistas A. Laffer pateikia principinę schemą, kurioje yra aptariamas ryšys tarp surenkamų į biudžetą pajamų ir mokesčių dydžio. (2 pav.)



2 pav. A. Laffer kreivė ir oficialiai neapskaitoma ekonomika

Remiantis A. Laffer hipoteze, į biudžetą surenkamos pajamos auga iki tam tikro mokesčių lygio, o vėliau ima mažėti. Taip yra dėl to, kad mokesčiams pasiekus „piką“ žmonės praranda prasmę dirbti, o įmonės nusivilia valstybe. Dėl šių priežasčių valstybės ekonomika smunka. R. J. Cebula (1997) Jungtinėse Amerikos Valstijose atliktas skaičiavimas parodė, kad 1 procentu išaugus mokesčių naštai, oficialiai neapskaitoma ekonomika išauga 1,4 procento.

Galima teigti, kad ekonominio nuosmukio metu, kuomet visi ūkio subjektai ypač jautriai reaguoja į pajamų pasikeitimą, mokesčių naštos didinimas dar labiau skatina ūkio subjektus trauktis į šešėlinę ekonomiką. Išaugę mokesčiai yra perkeliama galutiniam vartotojui, žmonės pradeda riboti savo išlaidas, mažėja prekių apyvartumas, didėja biudžeto deficitas, yra „karpomos“ išlaidos, mažėja žmonių perkamoji galia, atsiranda pagrindas įsigyti prekes šešėlinėje rinkoje, taip pat dirbti oficialiai neapskaitomos ekonomikos rinkoje.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto matavimo metodai

Oficialiai neapskaityta ekonomika yra vertinama remiantis įvairiais informacijos šaltiniais: oficialiaja ir žinybine statistika, specialiųjų statistinių tyrimų duomenimis. Šie duomenys yra vertinami naudojant įvairius metodus: analitinius, eksperimentinius, matematinės statistikos ir kt. Metodų gausa ir skirtingas oficialiai neapskaitytos ekonomikos sampratos interpretavimas apsunkina įvairių šalių rezultatų ar metodų lyginimą. Prieš pradėdant tirti oficialiai neapskaitytą ekonomiką ir bandant įvertinti jos mastą, pirmiausia reikia išsiaiškinti:

- 1) kas bus informacijos apie oficialiai neapskaitytą ekonomiką vartotojais;
- 2) ką reikia įvertinti: oficialiai neapskaitytą produkciją, pajamas ar darbo jėgą;
- 3) kokiems tikslams bus panaudota informacija apie oficialiai neapskaitytą ekonomiką;
- 4) kaip gautą informaciją apie oficialiai neapskaitytą ekonomiką numatoma naudoti oficialioje statistikoje.

Oficialiai neapskaityta ekonomika yra vertinama šiais požūriais:

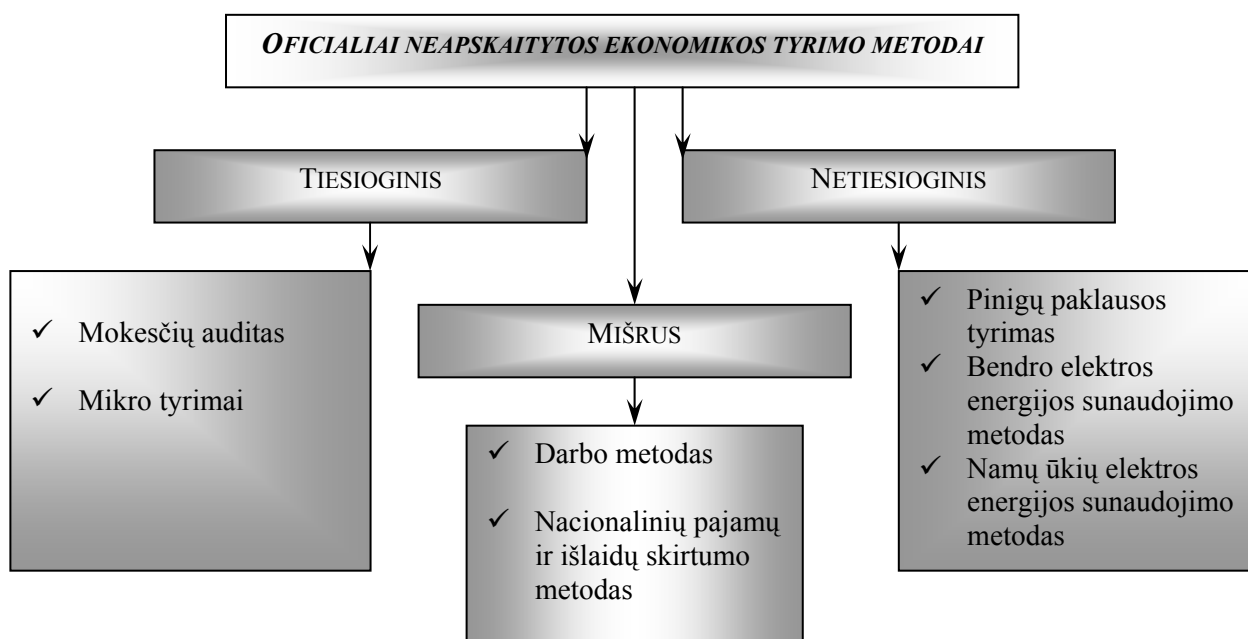
- ✓ ekonominiu;
- ✓ socialiniu;
- ✓ statistiniu;
- ✓ politiniu.

Kiekvienu atveju taikomi skirtingi vertinimo kriterijai ir tyrimo metodai.

LR Statistikos departamentas nurodo tris oficialiai neapskaitytos ekonomikos vertinimo metodus:

- 1) **Tiesioginis.** Tiesioginiai metodai suteikia galimybę gauti duomenų apie fizinių ir juridinių asmenų dalyvavimą oficialiai neapskaitytoje ekonomikoje taikant imčių metodą ir specialius statistinius tyrimus.
- 2) **Netiesioginis.** Netiesioginiais metodais yra analizuojami duomenys apie fizinių ir juridinių asmenų dalyvavimą neapskaitytoje ekonomikoje, jie lyginami, o neatitikimai išaiškinami naudojant monetarinius, ekonominius, socialinius šaltinius.
- 3) **Mišrus.** Mišrių metodų grupei priklauso tyrimai, kurie remiasi tiesioginiais, netiesioginiais ir ekspertiniais vertinimo būdais.

Apibendrintą oficialiai neapskaitytos ekonomikos tyrimo metodų klasifikaciją pateikiame trečiame paveiksle.



3 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos tyrimo metodų klasifikacija

Tyrimų duomenys gali būti analizuojami:

Makrolygiu:

- 1) nacionalinių sąskaitų „jautrumo“ metodu, kuriuo siekiama įvertinti, koku laipsniu yra sumažintas oficialusis BVP ir kiek reikia jį koreguoti;
- 2) „skirtumų“ metodu, kai lyginami skirtingais būdais gaunami duomenys ir nustatomas skirtumo lygis.

Mikrolygiu:

- 1) gyventojų pajamų deklaracijų duomenys gretinami su bankų ir mokesčių inspekcijų duomenimis;
- 2) atliekami neapskaitytos darbo jėgos pasiūlos ir paklausos tyrimai;
- 3) atliekami tyrimai, kiek laiko sugaištama namų ūkyje;
- 4) analizuojamos smulkių įmonių buhalterinės sąskaitos.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos matavime gausu įvairių skaičiavimo metodų. Jų gausa tik parodo tai, kad oficialiai neapskaitytą ekonomiką reikia vertinti įvairiapusisškai. Kiekvienas iš metodų turi skirtingus tikslus, metodiką, skaičiavimus, todėl ir rezultatai yra gaunami skirtingi. Jie turi būti lyginami tarpusavyje, siekiant tiksliau įvertinti oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastą šalyje.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas pasaulyje

Mokslininkai yra atlikę eilę oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto skaičiavimų. Skaičiavimai buvo atlikti naudojant įvairius skaičiavimo metodus. Kaip teigia F. Schneider ir D. Enste (2002) nėra geriausio šešėlinės ekonomikos masto skaičiavimo metodo. Kiekvienas metodas turi savų pliusų ir minusų.

Net toje pačioje šalyje analizuojant vienodo laikotarpio duomenis, tačiau taikant skirtingus metodus, yra gaunami skirtingi rezultatai. Taigi, norint pasikliauti atliktais skaičiavimais, reiktų taikyti bent kelis metodus arba būti tikriems metodo patikimumu. Reikėtų labai atsargiai lyginti šalių oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastus, kadangi skaičiavimai gali būti atlikti skirtingais metodais ir skirtingu laiku.

Apibendrintus F. Schneider bei jo bendraautorių atliktus oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto skaičiavimus pateikiame pirmoje lentelėje. Joje matyti oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto pasiskirstymas pasaulyje.

1 lentelė. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas pasaulyje, proc. nuo BVP, 2005 m.

ONE mastas	Valstybė
0-10 proc.	JAV, Šveicarija, Austrija, Japonija
10-20 proc.	Kanada, Čilė, Jungtinė Karalystė, Airija, Prancūzija, Olandija, Belgija, Vokietija, Čekija, Slovakija, Norvegija, Švedija, Suomija, Saudo Arabija, Omanas, Iranas, Kinija, Vietnamas, Australija, Naujoji Zelandija
20-30 proc.	Argentina, Portugalija, Ispanija, Italija, Lenkija, Slovėnija, Vengrija, Graikija, Sirija, Jordanija, JAE, Jemenas, Pietų Afrika, Indija, Mongolija, Korėja, Indonezija
30-40 proc.	Meksika, Venesuela, Ekvadoras, Paragvajus, Estija, Latvija, Lietuva, Kroatija, Bosnija ir Hercegovina, Serbija, Juodkalnija, Makedonija, Kosovas, Rumunija, Bulgarija, Albanija, Turkija, Marokas, Alžyras, Egiptas, Mauritanija, Togas, Kamerūnas, Burundis, Kenija, Namibija, Botsvana, Lesotas, Uzbekistanas, Pakistanas, Nepalas, Butanas, Bangladešas, Kuveitas, Laosas, Malaizija, Taivanas, Papua Naujoji Gvinėja
40-50 proc.	Hondūras, Nikaragva, Salvadoras, Kolumbija, Brazilija, Urugvajus, Moldova, Armėnija, Senegalas, Bisau Gvinėja, Gvinėja, Siera Leone, Gana, Malis, Burkina Fosas, Nigeris, Čadas, Centrinės Afrikos Respublika, Uganda, Etiopija, Angola, Zambija, Mozambikas, Madagaskaras, Rusija, Šri Lanka, Filipinai
50-60 proc.	Gvatemala, Peru, Baltarusija, Ukraina, Azerbaidžanas, Tailandas, Nigerija, Kongas, Kongo Demokratinė Respublika, Tanzanija
60-70 proc.	Bolivija, Zimbabvė, Gruzija

F. Schneider ir D. Enste (2002) atlikti tyrimai parodė, kad mokslininkai, remdamiesi skirtingais oficialiai neapskaitytos ekonomikos skaičiavimo metodais, yra apskaičiavę šešėlinės ekonomikos mastą daugiau nei aštuoniasdešimtyje šalių. Atlikti skaičiavimai yra apibendrinti ir suskirstyti į tris grupes. Antroje lentelėje pateikiami oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto vidurkiai.

2 lentelė. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas, proc. nuo BVP, 1988-2000 m.m.

Šalių grupės	ONE procentais nuo BVP
Besivystančios šalys	35-44
Pereinamojo laikotarpio šalys	21-30
Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD) šalys narės	14-16

Aukščiau pateiktoje lentelėje oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas yra pateikiamas kaip intervalas, o ne kaip vienas skaičius. Taip yra todėl, kad vidurkiai buvo vedami remiantis įvairių autorių atliktais ONE masto skaičiavimais, paremtais skirtingais metodais. Sugrupuoti duomenys realiau atspindi bendrą vaizdą ir „išlygina“ atskirų šalių apskaičiuoto šešėlinės ekonomikos masto nukrypimus, todėl šalys yra suskirstytos į besivystančias, pereinamojo laikotarpio ir OECD šalis.

Besivystančios šalys

Remiantis 1998-1999 metais Afrikoje atliktais ONE skaičiavimais, didžiausias šešėlinės ekonomikos procentas buvo užfiksuotas Nigerijoje (77 proc. nuo BVP) ir Egipte (69 proc. nuo BVP). Mažiausias – Pietų Afrikos Respublikoje (11 proc. nuo BVP). Tuo pačiu laikotarpiu Azijoje, Tailande buvo apskaičiuotas 70 procentų nuo bendrojo vidaus produkto oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas, kai tuo tarpu Hong Konge ir Singapūre šešėlinė ekonomika sudarė 14 procentų nuo BVP. Lotynų Amerikoje didžiausias oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas buvo apskaičiuotas Bolivijoje (67 proc. nuo BVP), o mažiausias – Čilėje (19 proc. nuo BVP).

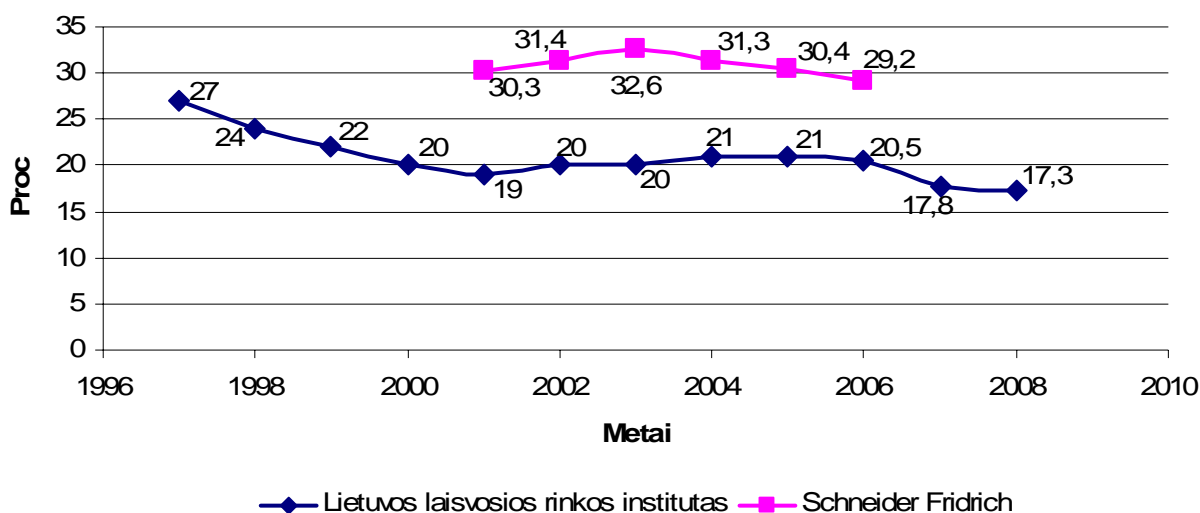
Pereinamojo laikotarpio šalys

Tarp buvusių Sovietų Sąjungos šalių didžiausias oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas 1998-1999 metais buvo užfiksuotas Gruzijoje (64 proc. nuo BVP) ir Rusijoje (44 proc. nuo BVP), tuo pačiu laikotarpiu Uzbekistane užfiksuota mažiausias ONE mastas regione – 9 procentai nuo bendrojo vidaus produkto. Rytinėje ir Centrinėje Europoje didžiausias šešėlinės ekonomikos mastas užfiksuotas Bulgarijoje (34 proc. nuo BVP), o mažiausias – Slovakijoje (11 proc. nuo BVP).

Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai priklausančios šalys

Iš 21 OECD valstybės, kuriose tyrimai buvo atliekami 1999-2001 metais, didžiausias šešėlinės ekonomikos mastas buvo užfiksuotas Graikijoje ir Italijoje, atitinkamai 30 ir 27 procentai nuo bendrojo šalies vidaus produkto. Mažas „šešėlis“ buvo užfiksuotas Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Austrijoje (10 proc. nuo BVP) bei žemiausias neapskaitytos ekonomikos mastas buvo apskaičiuotas Šveicarijoje – 9 procentai nuo bendrojo vidaus produkto.

Galima būtų paminėti, kad Lietuvoje neapskaitytos ekonomikos mastą skaičiuoja Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Kartu su Lietuvos laisvosios rinkos instituto duomenimis 4 paveiksle pateikti ir F. Schneider atliktų skaičiavimų duomenys.



4 pav. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas Lietuvoje, proc. nuo BVP

Kaip matyti iš pateiktų duomenų, Lietuvos laisvosios rinkos instituto pateikiamas oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas yra optimistiškesnis nei F. Schneider. Taip yra dėl to, kad Lietuvos laisvosios rinkos institutas šešėlinės ekonomikos mastą skaičiuoja ekspertų apklausos būdu (kasmet apklausiant iki 50 ekspertų), tuo tarpu F. Schneider oficialiai neapskaitytą ekonomiką apskaičiuoja remdamasis statistiniais duomenimis.

Mokslininko Boyan Belev (2003) atliktas skaičiavimas rodo, kad Lietuvoje oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastas 1990-1995 metais sudarė apie 20 procentų, o 1999-2003 metais apie 31,5 procentų nuo bendrojo vidaus produkto. Taigi, dar kartą galime įsitikinti, jog įvairių metodikų taikymas lemia skirtingus rezultatus, todėl yra reikalinga detalesnė šešėlinės ekonomikos mastą lemiančių veiksnių ir jų įvertinimo galimybių, taikant įvairias šešėlinės ekonomikos masto nustatymo metodikas, analizė.

Oficialiai neapskaitytos ekonomikos mastai, formos ir pasireiškimo būdai nuolat keičiasi, kadangi oficialiai neapskaityta ekonomika labai lanksčiai prisitaiko prie valstybės reguliavimo ir netgi moralės pokyčių. Kiekvienas naujas draudimas ar ribojimas išplečia oficialiai neapskaitytos ekonomikos erdvę, taigi potencialiai ir jos konkrečius mastus ir formas.

Išvados

Dauguma mokslininkų ir tarptautinių organizacijų pateikiamų neapskaitytos ekonomikos apibrėžimų akcentuoja tą patį oficialiai neapskaitytos ekonomikos požymį: sukurtos, bet oficialiai neapskaitytos vertybės.

Atliktas įvairių autorių nuomonių apibendrinimas leidžia teigti, kad neapskaityta ekonomika yra išties plati ir daugialypė problema, į kurią reikia gilintis ir ieškoti modelių, kurie padėtų įvertinti neapskaitytos ekonomikos mastą, priežastis ir įgalintų bent šiek tiek kontroliuoti oficialiai neapskaitytos ekonomikos dydį ir pasekmes.

Norint pasiekti mažą oficialiai neapskaitytos ekonomikos dydį šalyje, visų pirma reikia maksimaliai diversifikuoti mokesčių našą šalies gyventojams bei ūkio subjektams.

Kiekvienas oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto skaičiavimo metodas turi savų pliusų ir minusų. Net toje pačioje šalyje analizuojant vienodo laikotarpio duomenis tačiau taikant skirtingus metodus yra gaunami skirtingi rezultatai. Taigi, norint pasikliauti atliktais skaičiavimais, reiktų taikyti bent kelis metodus arba būti tikriems metodo patikimumu. Būtent dėl šios priežasties neišvengiamai yra reikalingas oficialiai neapskaitytos ekonomikos masto skaičiavimo modelis arba modelių taikymo metodika.

Dalis autorių teigia, kad konkurencijos įtaka šešėlinėje ekonomikoje yra nuožmesnė nei oficialiai apskaitomoje ekonomikoje, dėl to oficialiai neapskaityta rinka yra lankstesnė ir efektyvesnė.

Atliktos empirinės studijos parodė, kad net du trečdaliai šešėlyje gautų pinigų yra tuoj pat išleidžiami oficialioje rinkoje. Dar vienas įdomus faktas, kurį atskleidė atliktos studijos, yra tai, kad du trečdaliai šešėlyje sukurtos produkcijos oficialiai apskaitomoje ekonomikoje nebūtų išvis pagaminta.

Literatūra

1. Alanon, A.; Gomez-Antonio, M. (2005). Estimating the size of the shadow economy in Spain: a structural model with latent variables. ISSN 0003-6846 Applied Economics. pp. 1011–1025.
2. Asatiani, T. ; Walewski, M. (2004). Shadow Economy in Georgia. Economy of Georgia, No. IV.
3. Bivainis, J.; Skaičkaiskienė, I. (2007). Mokesčių sistemos vertinimo metodinio potencialo analizė. ISSN 1648-0627 Verslas: teorija ir praktika, pp. 57-67.
4. Boyan, B. (2003). The Informal Economy in the EU accession countries: Size, Scope, Trends and Challenges to the Process of EU Enlargement. ISBN 954-477-105-0 Center for the study or Democracy.
5. Brooks, N. (2001). Key Issues in Income Tax: Challenges of Tax Administration and Compliance. Asian Development Bank.
6. Cowell, F. A. (1990) Cheating the government: The conomics of Evasion.
7. Eilat, Y.; Zinnes, C. (2000). The Evolution of the Shadow Economy in Transition Countries: Consequences for Economic Growth and Donor Assistance. Discussion papers, No. 83.
8. Jae, H; SeEVERS, M. T.; Gassenheimer, J. B. (2007) Underground Economy and Marketing Exchange: A Macro Perspective. Marketing Management Journal, Fall.
9. Kriščiūnas, K.; Greblikaitė, J. (2007). Verslininkystės novatoriškumas harmoningoje plėtroje: SVV įmonių inovatyvumas Lietuvoje. ISSN 1392-2785 Inžinerinė ekonomika, 20-26 p.p.
10. Krumplytė, J. (2008) Šešėlinės ekonomikos samprata ir priežasčių analizė. ISSN 1648-9098 Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos, pp. 234-250.
11. Lippert, O.; Walker M. (1997). The Underground Economy: Global Evidences Of Its Sizes and Impact. The Frazer Institute, Vancouver.
12. LLRI Lietuvos ekonomikos tyrimas. [interaktyvus] Žiūrėta 2009 02 26. Prieiga per internetą: http://www.lrinka.lt/index.php/analitiniai_darbai/17_asis_lietuvos_ekonomikos_tyrimas_20052006_2/3292
13. OESD Statistics Brief. Measuring the Non-Observed Economy. (2002). Nr. 5. [interaktyvus] Žiūrėta 2009 02 28. Prieiga per internetą: <http://www.oecd.org/dataoecd/16/16/2389461.pdf>
14. Oficialiai neapskaitytos ekonomikos tyrimas. (2004). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius.
15. Neapskaityta ekonomika: sampratos, problemos, tyrimai. (1997). Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Vilnius.
16. Riis, A. J. (1890). How the other half lives. New York, Charles Scribner's Sons.
17. Rutkauskaitė, R. (2005). Šešėlinis verslas: niekas nesikeičia, viskas po senovei. Verslo žinios, 2005 03 16.
18. Sharpe, M. E. (2007). What Is the Underground Economy? ISSN 1097-203X The Japanese Economy, Vol. 34, No. 2, pp. 7-19.
19. Sharpe, M. E. (2007). The Underground Economy Around the World. ISSN 1097-203X The Japanese Economy, Vol. 34, No. 2, pp. 88-110.
20. Schneider, F. (2004). The Size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003. IZA Discussion Paper, No. 1431.
21. Schneider, F.; Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequenses. Journal of Economic Literature, Vol. XXXVIII.

22. Schneider, F.; Enste, D. H. (2002). *Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy*. ISBN 1-58906-096-2 International Monetary Fund, Washington D. C.
23. Schneider, F.; Hametner, B. (2007). *The Shadow Economy In Colombia: Size And Effects On Economic Growth*. [interaktyvus] Žiūrėta 2007 02 28. Prieiga per internetą: http://www.economics.uni-linz.ac.at/schneider/Paper_Colombia_November.pdf
24. Schneider, F.; Klinglmair, R. (2004). *Shadow Economies around the world: what do we know?* Discussion paper series, IZA DP No. 1043.
25. Startienė, G.; Trimonis, K. (2008). *Oficialiai neapskaitytos ekonomikos įtaka šalies ūkiui*. ISSN 1822-6515 *Ekonomika ir Vadyba*, pp. 707-711.
26. United Nations. (2003) *Non-Observed Economy in National Accounts*. (2003). [interaktyvus] Žiūrėta 2009 02 28. Prieiga per internetą: <http://www.uncece.org/stats/publications/non.observed.economy.pdf>
27. Urban, J. (2005). *Schattenwirtschaft in Transformationswirtschaften - Eine kritische Betrachtung am Beispiel der ungarischen Volkswirtschaft*. Verlag Dr. H. H. Driesen GmbH, Taunusstein 2006. Zugl.: ISBN 3-936328-50-1 Leipzig, Universität, Dissertation.
28. Vilkas, E. (2002). *Šešėlinė ekonomika*. *Veidas*, Nr. 23.

THE SIZE OF NON-OBSERVED ECONOMY

Grazina Startiene, Karolis Trimonis

Summary

Non-observed economy exists in the whole world. There is a lot of scientific literature analysing non-observed economy. Scientists describe shadow economy from various points of view: economical, legitimate, social etc. This article analyses the definitions, conception and the size of non-observed economy. There are three chapters: the definition and conception of non-observed economy, methods of measuring the size of non-observed economy, the size of non-observed economy in the world.

Scientific problem: there are a lot of scientific works written until now about non-observed economy. But now we must develop the methodology how systemically to define and evaluate the non – observed economy.

Object of study: to systematize the opinion of scientists about non-observed economy and its size evaluation. Summarize the estimations of non-observed economy size in the world made by the scientists.

Methodology: methodical analysis and comparative method of study.

Keywords: non-observed economy, shadow economy, size of non-observed economy.